

KONUM OLARAK CAMİDEN AYRI MİNARELER

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ELPE

Öz: Cami, İslam dini için oldukça önemli bir yapıdır. Minare ise caminin önemli bir unsurudur. Her ne kadar ezan günümüzde kayıt edilip banttan yayınlansa bile, eskiden müezzin ezanı minareye çıkıp okurdu. Minare günümüzde de bu farklılığa rağmen cami inşasında ilave edilen bir mimari unsurdur. Sembolik olarak ezan ve namaz ile ilişkili olmaya devam etmektedir. Zaman içinde camilerin yıkılması gibi durumlarda ayakta kalan minareler var ise yeni cami o minareye göre uygun biçimde konumlandırılarak inşa edilir. Bazı minareler ise günümüze tek olarak gelmiştir bağlı olduğu cami yıkılmıştır. Bazı minareler ise arazi şartları, yer darlığı gibi sebeplerden dolayı inşa aşamasında camiden ayrı olarak konumlandırılmış ve ona göre inşa edilmiştir. Kiliseden camiye çevrilen yapılarda çan kulesi ya hiçbir değişiklik yapılmadan işlev değiştirmiş ya da üst kısmına petek ve külah eklenerek görünüm olarak da minareye çevrilmiştir. Bu uygulamanın sembolik bir anlamı olduğu da önemlidir.

Bu çalışmada, camiden ayrı olarak konumlanmış minareler incelemeye çalışılmıştır. Anadolu dışı ve Anadolu olarak iki ana başlıkta ele alınan konu kendi içinde de alt başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: cami, minare, tuğla ve taş malzeme, konum

MINARETS SEPARATE FROM THE MOSQUE AS LOCATION

Abstract: The mosque is a very important structure for the religion of Islam. The minaret is an important element of the mosque. Even if the adhan was recorded and broadcast on the tape today, the muezzin adhan went up to the minaret and read it. Despite this difference, the minaret is an architectural element added to the construction of the mosque. It continues to be symbolically related to adhan and prayer. If there are minarets that survive such as the demolition of mosques over time, the new mosque is constructed by positioning it appropriately according to that minaret. Some minarets have survived to the present day and the mosque to which it is attached has been demolished. Some minarets, on the other hand, were positioned separately from the mosque during the construction phase due to land conditions, lack of space, and were built accordingly. In the buildings converted from a church to a mosque, the bell tower has either changed function without making any changes or has been converted into a minaret by adding honeycomb and cone to the upper part. It is also important that this practice has a symbolic meaning.

ORCID ID : 0000-0001-9323-9851

DOI : 10.31126: akrajournal.805371

Geliş tarihi : 05 Ekim 2020 / Kabul tarihi: 27 Kasım 2020

*Batman Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi.

In this study, it was tried to examine the minarets located separately from the mosque. The subject, which was handled in two main titles as out of Anatolia and Anatolia, was also examined in subtitles.

Key Words: mosque, minaret, location, brick and stone material, structure separate

1. Giriş

İnsanları namaza çağırmak için olunan kule biçimli yapılara minare denir. İbadet işlevi olan köşeli, silindirik , sarmal tiplerde olan kulelerdir. Ezan okunması için ilk olarak Peygamberimiz. Hz. Muhammed'in evinin damının kullanıldığı bilinmektedir (Grabar, 1998: 92). Burada amaç işlevin yerine gelmesidir. Yüksekte olması yeterli idi. Zaman içinde ezan okunması için mimari formu olan bir yapıya ihtiyaç duyuldu. Bilinen ilk ezan okuma işlevine sahip kule örnekleri, 706-715 arasında Halife El-Velid tarafından inşa ettirilen Şam Emevi Camisi'nin köşelerinde yer alır (Grabar, 1998: 91). Zamanla camilerin yanında kule inşası görülmüş ve kendine özgü bir minare formu oluşmaya başlamıştır. Minarelerin formlarının şekillenmesinde ve farklılaşmasında bölgesel faktörler o bölgedeki İslam öncesi dönem yapılarının mimari ve süsleme özellikleri etkili olmuştur (Grabar, 1998: 91). Suriye Irak ve İran bölgesinde köşeli minare örnekleri görülür. Samarra ve Fustat'ta sarmal tipli minareler görülür IX. yüzyıl sonrasında İran cami mimarisinde silindirik minareler görülmeye başlar (Grabar, 1998: 91).

Minareler konum olarak genelde caminin kuzeybatı ya da kuzeydoğusunda yer alır. Konum olarak camiye bitişik olarak ya da camiden ayrı olarak inşa edilir. Bitişik olarak konumlanmış minareler genelde caminin son cemaat yeri hizasında kuzeybatı ya da kuzeydoğuda yer alırken, yapıdan ayrı olarak konumlanmış minareler ise caminin çeşitli yönlerinde yer alabilir. Yapıdan ayrı olarak konumlanmış minarelerin bazılarının yanında camileri bulunmaz bu camiler zaman içinde yıkılmış olup minareler tek başına günümüze gelmiştir. Bu minarelerin, bünyesinde bulunduğu camiler yıkıldığından dolayı inşa tarihi belli değildir. Bazı örnekler de ise inşa ya da onarım kitabeleri minare kaidesinde de yer alabiliyor. Bazı minarelerin ise ait oldukları cami zaman içinde yıkılmış yerine daha sonralar başka cami inşa edilmiştir. Bazı minareler bilinçli olarak yapıdan ayrı olarak inşa edilmiştir. İran ve Azerbaycan örneklerinde olduğu gibi Anadolu'da da bazı minarelerin bağımsız olarak inşa edildiği görülür. Camilerin bazıları kiliseden çevrilmiş, kiliseye ait çan kuleleri de minare olarak kullanılmıştır. Çan kuleleri de kiliseler inşa edilirken yapıdan ayrı olarak inşa edilmiştir. Bu çalışma konusunun seçilmesinde camiden ayrı minarelerin, camiye bitişik olarak inşa edilen minareler kadar fazla sayıda olması ve hemen hemen her dönemde bu tür minare örneklerine rastlanması etkili olmuştur. Camisi yıkılmış olup da sadece günümüze minare olarak gelen örneklerin

çok olması, camiye bitişik olarak inşa edilen minarelerin, bitişik olan kısımlarının görülememesi, yapıdan ayrı olarak inşa edilen minarelerin her tarafını inceleme imkânının olması gibi etkenler de söz konusudur. Literatür çalışmasından sonra inceleme ve görme fırsatı bulduğumuz minarelerin fotoğrafları çekilerek bu çalışmada kullanılmıştır. Minarelerin inşa tarihleri göz önüne alınmış olup , camilerin inşa tarihleri dikkate alınmamıştır. Ayrıca bu tür örnekler fazla olduğundan dolayı, mimari ve süsleme özelliklerine göre belirlenen örnekler ele alınmış olup bazı minareler ise ismen geçilmiştir

2. Bulgular

2.1. Anadolu Dışı Örnekler

Orta Asya, Irak, İran ve Afganistan'da yer alan minareler konumuz için önem teşkil etmektedir. Minare işlevi yanında gözetleme kulesi olarak da kullanılmış olan bu minareler yapıdan bağımsız ve oldukça yüksek ve kalın olarak genelde tuğladan inşa edilmişlerdir. Kaideleri çokgen planlı, silindirik gövdeleri ise yukarıya gittikçe daralır (Çeşmeli, 2007: 329). Galerili olan şerefelerinin üstünde ise konik biçimli külah bulunur. Gövdelerin içi, gövde üzerinde açılmış olan küçük pencereler ile aydınlanır. Bu minareler süslü örneklerdir özellikle gövde kısımları, silmeler ile kuşaklar olarak bölümlere ayrılır ve minarelerin gövdeleri, tuğla, sırlı tuğla, çinilerle süslenmiştir (Çeşmeli, 2007: 330).

Samarra Ulu Camii Minaresi: Cami, 848-852 arasında Halife Mütevekil tarafından inşa ettirilmiştir. Caminin “malviya ” tarzı da denen sarmal tip minaresi, camiden 27,25 m uzağında yer almaktadır. Kare kaidelinin her bir kenarının uzunluğu 33 m kaidenin yüksekliği ise 3 m olarak ölçülmüştür. Bu kare kaide üzerinde, gittikçe daralan gövde yükselmektedir. Gövde üzerinde “müezzin yolu “denen günümüze gezinti yolu olarak kullanılan kısım bulunur. Bu yol ise minarenin tepe noktasına ulaşılmaktadır. Bu tepe noktasına bu sarmal yol ile beş dönüş yapılarak ulaşılır. Tepede yer alan silindirik kısım ise sekiz tane sivri kemer ile hareketlendirilmiştir (Yetkin,1988 : 51). (Görsel 1).

Ebu Dülef Camii Minaresi: Caferiye şehrinde yer alan cami, dikdörtgen plan düzeninde inşa edilmiştir. “Malviya “tip denilen sarmal minaresi yapıdan 9.60 metre uzağındadır. Kare kaide üzerine yükselen gövde yukarı doğru incelmektedir. “Müezzin yolu” denilen ve sarmalı oluşturan kısım , üç dönüş yaparak minarenin tepesine ulaşmaktadır (Yetkin, 1988 : 53).

Afganistan, Jam Minare: Gurlular Dönemi'ne ait olan yapı, 63 m yüksekliğinde ve kerpiçten inşa edilmiştir. Minare, Firuzkuh camisine aittir. (Thomas vd, 2005: 1) 2002 yılında Unesco Dünya Mirası listesi içine eklenen minarenin gövdesi yükseldikçe daralmaktadır. Kaidesi 9 m olarak ölçülen minare tamamen tuğladan inşa edilmiştir. Minare üzerinde kufi ve nesih yazılı kitabeler ile Meryem suresi yazılıdır (Macchi, 2005: 1378) .

Çarkurgan Minaresi: Kitabesine göre Karahanlı Dönemi'nde 502/1107-1108 de inşa edilen ve depremde şerefeden üst kısmı yıkılmış olan minarenin mimarı Serahslı Ali bin Muhammed'tir (Aslanapa-Altun, 2006: 77). Her cephesinde birer niş bulunan sekizgen kaide üzerine on altı yuvarlak dilimli gövde yükselmektedir. Dilimlerin üstü balıksırtı motifi ile işlenmiş olup, gövdenin üst bölümü, kemerler ile sonlanmaktadır. Bu dilimlerin üstünde, şerefe altına denk gelen kısımda kufi kitabe kuşağı gövdeyi dolanır, şerefe kısmının alt bölümünden sonrası günümüze gelmemiş (Eravşar vd, 2013: 85). (Görsel 2).

Buhara Kalan Minare: Minare, Cuma Camii'nin minaresi idi. Cami, kitabesine göre Karahanlı hükümdarı Arslan Han tarafından 1121 yılında inşa ettirilmiş fakat Moğol istilası sırasında cami ağır hasar görmüştür. XIV yüzyılın başlarında aynı yerde yeni bir caminin yapıldığı kazı çalışmalarında orta ya çıkmıştır (Ramazanoğlu, 2001: 222). Minarenin kitabesinde 1127 yılında inşa edildiği yazmaktadır ve minare günümüze özgün hâli ile gelmiş ancak minarenin üst kısmı 1920 yılındaki Rus saldırısında yıkılmıştır. Minare, on kenarlı kaide üstünde ve yukarıya doğru daralan tuğla gövdeden oluşur. Gövde üzerinde sırlı tuğlalar ile süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur (Chmelnizkij, 2007: 358). Minare 45.6 m yüksekliğe, 9 m taban çapına sahiptir ve gövdesi silmelerle bölümlere ayrılmıştır. Şerefesi sivri kemerli on altı açıklıktan oluşur külâhı ise konik şekillidir (Ramazanoğlu, 2001: 223). (Görsel 3).

Musul Ulu Camii Minaresi: Cami ve minare Nureddin Mahmud Zengi tarafından 1171-1172'de inşa ettirilmiştir (Tunçer,1981: 102). Cami günümüzde yıkılmış, minaresi günümüze gelmiştir. Cami avlusunun kuzeydoğu köşesinde bulunan minaresi, kare kaide üstüne yukarıya doğru daralan silindirik gövde, şerefe ve petek ve külâhtan oluşmaktadır. Minare gövdesi üzerinde, tuğlaların değişik dizilimleri ile oluşturulmuş süsleme kompozisyonları vardır (Çobanoğlu, 2013: 273). (Görsel 4).

Erbil Ulu Camii Minaresi: Büyük Selçuklulara ait olan yapı, 1190'da Muzaffereddin Kökböri tarafından inşa ettirilmiştir (Çobanoğlu, 2013: 273). Cami tamamen yıkıldığından minare tek başına durmaktadır. Minare , kitabesine göre, Mesud Murat tarafından inşa edilmiştir (Mustafa- Zhiman, 2019: 18). Minarenin bulunduğu yer caminin kuzeydoğu köşesini teşkil etmekteydi.

Irak Ane Minaresi: Zengi Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. XIII. yüzyıla tarihlenen minare sekizgen gövdelidir. Moloz taş ile inşa edilmiş olan minare günümüzde sıvalıdır. Gövde, kuşaklar şeklinde gelişmiş olup, kuşaklar arasında süslemeler yapılmıştır (Çobanoğlu, 2013: 273).

Delhi, Kutup Minar: Kuvvet'ül İslam Camii'nin minaresidir. İnşasına Kutbeddin Aybeg zamanında inşa edilmiştir. 1199 yılına tarihlenen, minarenin yivli gövdesi, beş kat hâlinde ve yukarıya doğru gittikçe daralan bir dü-

zendedir (Aslanapa- Altun, 2006: 78). Her katın arasında silme olarak mukarnaslı yazı kuşaklı şerefeler düzenlenmiştir. Kumtaşı ve mermer (malzeme) ile inşa edilmiştir (Beksaç, 2012: 499).

Türkmenistan Dehistan Cuma Camii Minaresi: XII-XIII. yüzyıla tarihlendirilen minarenin mimarları Ebu'l Hüseyin bin Muhamemd en- Nahhak ve Muhammed bin Hüseyin en- Nahhak'tır. Minare caminin kuzeydoğu köşesine konumlandırılarak inşa edilmiştir (Eravşar vd, 2013: 284).

Türkmenistan, Dehistan Kuzey Minaresi: XII. yüzyıla tarihlenen minare Büyük Selçuklu Devleti Dönemi'ne aittir. Mimarı Ali bin Ziyad'tır. Günümüzde tek başına duran minarenin çevresinde yapı kalıntıları göze çarpmaktadır. Minare şerife kısmına kadar olan hâliyle günümüze gelmiş ve tamamen tuğladan inşa edilmiş olup üzerinde kitabe kuşakları bulunmaktadır (Eravşar vd, 2013; 294).

Köhne Ürgenç Kutluğ Timur Minaresi: Minare, tek başına durmaktadır, bağlı bulunduğu Cuma Camii günümüze gelememiştir. XIV. yüzyılın ortalarında Kutluğ Timur tarafından inşa edilmiştir (Sayan, 2012: 607). İnşa edildiğinde 65 m yüksekliğinde olan minarenin günümüze 60,5 metrelik kısmı gelebilmiştir (Halimov: 2018:105).

Bakü Cuma Camii Minaresi : XIX. yüzyılda yıkılan camiden günümüze sadece XV. yüzyıla ait kesme taş minare kalmıştır. Kaide üzerinde yer alan silindirik gövde yukarı doğru gidildikçe daralır (Çağlıtütüncügil, 2017: 32). Şerife altında nesih yazılı kitabe kuşağı bulunmaktadır. Gövde üstünde mazgal pencereler vardır. Şerefenin taş korkuluğunda süsleme kompozisyonları yer alır. Petek kısmından sonra gelen külahı dilimli tiptedir (Çağlıtütüncügil, 2017: 33).

2.2. Anadolu Örnekleri

Anadolu'da çeşitli dönemlerde inşa edilmiş olan camilerin minarelerinin bazılarının yanlarında camileri var bazı minarelerin ise yanındaki camiler yıkıldığından günümüze tek olarak gelmişlerdir. Anadolu'daki ilk camilerden bazıları kiliseden çevrilen yapılardır. Bu kiliseler camiye dönüştürüldükten sonra çan kuleleri ise minare olarak işlev kazanmıştır. Dolayısıyla bu yapıların çan kuleleri işlev açısından Anadolu'nun erken tarihli minareleri olarak değerlendirilebilir. Çan kuleleri, kiliselerden ayrı olarak ya bahçe içinde ya da yapının arka cephesinde inşa edilmiştir.

Harran Ulu Camii Minaresi: VII. yüzyılda camiye çevrilmiş olan yapının minaresinin de bu dönemde inşa edildiği düşünülüyor. 1174 yılında ise Nureddin Zengi tarafından onarım yaptırılmıştır. Minare , 5.20 x5.20 m ebatlarında kare gövdeli ve 33 m yüksekliğe sahiptir. Minarenin üstten 11 metreye kadar olan kısmı kesme taş bu yükseklikten sonrası ise tuğladan inşa edilmiştir

(Orman, 2012: 103). Minare, günümüzde cami ve medrese kalıntılarının kuzeyinde bağımsız olarak durmaktadır. Günümüze, minarenin bir kısmı gelmiştir.

Şanhurfa Ulu Camii Minaresi: : Sinagog ve kilise olarak kullanılan yapı günümüzde camidir. Yapı, plan olarak Halep Ulu Camii'ne benzer. Bu benzerlik, yapının Nureddin Mahmud Zengi tarafından yeniden inşa ettirildiği düşüncesini akla getirmektedir (Çobanoğlu, 2013: 273). Yapı hakkında bilgi veren inşa ve bani kitabesi olmamakla birlikte onarım kitabesi bulunmaktadır. Minareye çevrilen çan kulesi, caminin kuzeydoğu cephesinde, bahçe içinde yer alır. Sekizgen, iri gövdeli bir forma sahip olan ve kesme taştan inşa edilen minarede gövde üzerinde belirli aralıklar ile silmeler bulunur. Gövdenin alt kısmında, güneyde minare kapısı vardır. Şerefe kısmında her cephede kemerler bulunmaktadır. Minarenin üstünde 1927-1945 yılları arasında konmuş bir saat bulunmaktadır (Güler, 2017: 205).

Erzurum, İç Kale Mescidi Minaresi: Mescidin inşa kitabesi yok, minaresindeki kitabeye dayanılarak XII. yüzyıl ilk yarısına Saltuklu Dönemi'ne tarihleniyor. Gözetleme kulesi işlevine de sahip olan bu minarenin kitabesi gövdenin şerefeye yakın kısmında yer alır. Bu kitabeye göre Saltuklulardan Ebu'l Kasım oğlu Ebu'l Muzaffer Dönemi'nde 1121-1132 yılları arasında inşa edilmiştir (Kındıgılı, 2018: 254). XVII yüzyılda şerefeden üst bölümü yıkılmış. XX. yüzyılda yıkık olan kısma şerefe tarzı bir örtü eklenmiştir. Minarenin kidesi kesme taş, silindirik gövdesi tuğladandır ve gövdeye tuğla parçaları ile sepet örgü motifi yapılmıştır (Kındıgılı, 2018: 255). (Görsel 5).

Siirt Ulu Camii Minaresi: Kaynaklarda bahsedilen ama günümüzde olmayan kitabesine göre cami ve minare Irak Selçukluları Hükümdarı Muğisiddin Muhammed tarafında 523/1129 tarihinde inşa ettirilmiştir. Ayrıca 611/1260 yılında Cizre'yi yöneten Selçukluların Atabeglerinden El Mücahid İshak tarafından tamir ettirildiği kabul edilmektedir (Öztürk vd, 2001: 387). Minare, günümüze orijinalliğini büyük ölçüde koruyarak gelmiştir ve genel kabule göre minare üzerindeki çinili süsleme 1260 yılı onarımında yapılmıştır (Öztürk, vd, 2001: 388). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği 1957 yılı onarımında minare ve süslemelerinde görülen hasarlı kısımlar onarılmıştır. Şehabeddin Öztürk, Bülent Nuri Kılavuz ve Ülkü Can Karakuş tarafından yazılmış olan ve Vakıflar Dergisinin XXX. sayısında yayınlanan *Siirt Ulu Camii Minaresi* adlı makalede "Minarenin onarımlarla kurtarılması mümkün olmadığından tamamen sökülüp, aslına uygun olarak yeniden yapımı kararlaştırılmıştır. 1981 yılında temeline kadar sökülen minare, 1982 yılında, temeli ve orta çekirdeği betonarme olmak üzere parçalar yerleştirilerek yeniden yapılmıştır. Onarımlar sırasında çini gömlek mevcut parçalar ve izler doğrultusunda yerleştirilmiş, bir bölümü yenilenerek tamamlanmış, mevcut olmayan kısımlar boş bırakılmıştır. Gövdenin bitimine kadar yükseltelen minare şerefe, petek ve

külâh bölümlerinin yapılması için yarım bırakılarak betonarme bir örtüyle kapatılmıştır.” (Öztürk vd, 2007: 389) ifadelerine yer verilmiştir. 2008 yılı onarımından önce minarenin şerefe, petek ve külâh kısımları yok idi. Bu onarımda minareye bu kısımlar ilave edildi. Ayrıca 2008 yılı onarımında imitasyon çiniler kullanılarak minarenin eksik çinileri tamamlanmıştır (Parlak vd, 2013: 175).

2008 onarımında eklenen taş şerefe kısmı hariç diğer tarafları tuğladan olan minare, caminin kuzeyinde camiden yaklaşık üç metre mesafede yer almaktadır. Kare kaide üzerinde yer alan silindirik gövde yukarı doğru gidildikçe incelmektedir. (Görsel 6). Kaidesi, 4.10 x4.10 m olarak ölçülmüştür, kaidenin yüksekliği ise 11.60 m’dir. Kaidesinde üç adet süsleme kuşağı bu kuşakları alttan ve üstten sınırlayan bordürler ve bu kuşaklar içinde sırlı/sırsız tuğla ve çini ile yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Alttan ve üstten birer sıra turkuaz sırlı tuğla şeridi ile sınırlanmış olan alt bölümde turkuaz sırlı tuğlalar kullanılarak baklava motiflerinden oluşan süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur (Parlak vd, 2013: 177). Bu kısmın üzerinde yer alan şeritte on kollu yıldızlardan oluşan süsleme bulunur. Bu kısmın üstünde örgü motifli bir bordür bulunmaktadır. Bu bordür kaidenin orta bölümünü alttan sınırlar. Kaidenin orta bölümünde eşkenar dörtgenlerden oluşan bir süsleme kompozisyonu vardır ve burada sırlı tuğlalar ile Hz. Muhammed ve dört halifenin ismi yazılıdır. Bu orta bölüm alt bordürün aynısı bir bordür ile üstten sınırlandırılmıştır. Bu bordürün üstünde ongan madalyonlardan oluşan süs şeridi ve onun üstünde de kaidenin en üst bölümü gelmektedir. Bu bölüm diğer iki bölüme göre daha geniş olarak düzenlenmiştir. Burada turkuaz sırlı tuğlalar kullanılarak dört kollu çarkıfelek ve baklava motiflerinden oluşan süsleme kompozisyonu yapılmıştır. Bu kısmın üstünde ise ongen madalyonlardan oluşan süsleme bordürü yer alır (Parlak vd, 2013: 179).

Kaidenin köşelerinin pahlanması ile oluşturulan kısa küp kısmından sonra silindirik gövde yer alır. Yukarı doğru daralan tuğla gövde üzerinde süsleme kuşakları bulunmaktadır. Alt kısmındaki geniş kuşak, turkuaz sırlı tuğlalar ile alttan ve üstten sınırlandırılmıştır. Bu kuşak içinde turkuaz sırlı tuğlalar ile baklava dilimleri ve sekizgenlerden oluşan süsleme vardır. İkinci kuşak üzerinde, turkuaz sırlı tuğlalar ile baklava dilimleri yapılmıştır. İkinci kuşağın üstünde turkuaz sırlı tuğla ile yapılmış balıksırtı motifli ile iki tane baklava diliminden oluşan süsleme bordürü bulunmaktadır. Üçüncü kuşak içinde turkuaz sırlı tuğlalar ile yapılmış dört kollu çarkıfelek motiflerinden oluşan süsleme kompozisyonu yer alır. Bu kuşağın üstünde ise turkuaz çiniler ile yapılmış altı kollu yıldızlardan oluşan süsleme bordürü vardır. Bunun üzerinde yer alan ince şerit, sırsız tuğladan yapılmış baklava dilimlerinden oluşur. Bunun üzerinde ise on kollu yıldız motiflerinden oluşan şerit vardır. Gövdenin en üstünde

yer alan geniş kuşak içinde turkuaz sırlı ve sırsız tuğlalar kullanılarak yapılmış olan baklava dilimlerinden oluşan süsleme kompozisyonu yer alır. Baklavanın köşeleri sırlı tuğla içleri ise sırsız tuğla ile yapılmıştır, ayrıca baklava dilimlerinin ortalarında ise kare tipli, turkuaz çini parçaları bulunur (Parlak vd, 2013:189). Gövdedeki süsleme programında yer alan çiniler ile caminin mihrap kaplamasındaki çiniler ile aynıdır. Bu minare Musul Ulu Camii ile benzerlik göstermektedir. Ana inşaa malzemesi tuğla olan minarenin üzerinde çini sırlı sırsız tuğla ile süslemeler yapılmıştır (Ülgen,1962: 153,155) .

Gövdeden üst kısmı 2008 onarımında tamamlanmıştır. Osmanlı Dönemi'ndeki onarımlar esnasında minareye şerefe yapıldığı bilinir. 2008 onarımından önce mevcut olmayan bu şerefe yerine 2008 yılındaki onarımda kesme taştan şerefe inşası olmuştur. Beyaz renkli taşlar kullanılarak yapılan şerefe iki silme sıralıdır (Parlak vd, 2013: 190). Minareye ait eski fotoğraflardan 1957 öncesi onarımda yukarıya doğru daralan bir petek kısmının varlığı tespit edilmiş ve 2008 yılı onarımında o fotoğraftaki peteğe benzeyen bir petek yapılmıştır. Yine bu onarımda minareye külah ve alem eklenmiştir (Parlak vd, 2013:191).

Cizre Ulu Camii Minaresi: VII. yüzyılda kiliseden çevrilmiştir. Kitabesine göre eser 1155/1160 yılına tarihlenmektedir. Minaresi de aynı tarihte inşa edilmiştir (Tunçer, 1981: 105). Yapıyı 1972 yılında incelemiş olan Orhan Tunçer, makalesinde yayınladığı fotoğraflarda minarenin o dönemdeki hâlini göstermiştir (Görsel 7). Tunçer'in minare ile ilgili verdiği bilgilere ve yayınladığı fotoğraflarına göre minarenin kaidesi ve gövdesinin üstünde sıva kalıntıları vardır ve minare az harap hâlde görülmektedir. Minarenin kare tipli kaidesi yapının kuzey cephesindeki avlu duvarı üzerinde yer alır. Kaidesinin duvar zemininden yüksekliği 6.40 m olarak ölçülmüştür. Kaide üzerinde yükselen ve yükseldikçe incelen gövdesinin üstünde şerefe kısmı olmayıp, petek kısmı küçük tutulmuş ve o kısım gezinti yeri olarak düzenlenmiştir. Petek üstünde ise sonradan ilave edildiği anlaşılan bir külah bulunur (Tunçer, 1981: 98). Günümüzde ise minare sağlam durumdadır kaide ve gövde üzerindeki sıvalar tamamen kaldırılmış ve inşa malzemeleri görülmektedir (Görsel 8).

Mardin Ulu Camii Minaresi: Artuklu Dönemi'ne ait olan caminin minaresi, avlu içinde yapının çaprazında, doğu cephede, teras üzerinde yer alır. Mardin Ulu Camii'nin minare kaidesinde yer alan kitabede, minarenin yapımına Kutbeddin İlgazi Dönemi'nde başlandığı ifade edilmiştir. Minare üzerindeki diğer kitabede ise, minarenin 572/ Temmuz- Ağustos 1176 yılında yapıldığını gösteren ifade vardır. Minare kapı kemer alınlığında ise 1306/1888/1889 yılını veren kitabe vardır (Altun, 2006: 195). Buna dayanarak minarenin 1176 da inşa edildiği anlaşılmaktadır. Caminin eski bir fotoğrafında minare ile cami aynı anda gösterilmiştir (Görsel 9). Minare kesme taştan inşa edilmiş olup ka-

ide ve gövde üzerinde süslemeler vardır. Gövdenin kuşaklar hâlinde bölümlenmesi ve kuşak içlerinin süslenmesi güneydoğu camilerinin minarelerinde görülen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minarede de aynı uygulama görülür (Görsel 10).

Aksaray Eğri Minare: Çerdiğin Mahallesi'nde yer alan caminin inşasına ait kitabe bulunmamakla birlikte yapının ilk inşası Anadolu Selçuklu Dönemi'nde XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Cami ile aynı döneme tarihlendirilen minare 1917, 1928 ve 1970-1971 yıllarında onarım geçirmiştir. Gümümüzdeki cami ise orijinal değildir (Erdal, 2017: 201). Minare, taş ve tuğla ile yapılan kare kaidenin köşelerinden pahlanması ile elde edilen küp, yukarıya doğru gidildikçe daralan gövde, tek şerefe, petek ve konik külahtan oluşur. Gövde üzerinde mazgal pencereler açılmıştır. Kaideden sonraki kısımlar tuğladan inşa edilmiştir. Bu minare biçim itibari ile Irak, İran ve Afganistan'da bulunan minarelere benzemektedir. Yukarıya doğru daralan gövde, gövdede açılmış mazgal pencereler ve yüksekliğiyle Anadolu dışı minare örneklerine benzemektedir.

Akşehir Ulu Camii Minaresi: Kaidesinin batı cephesinde yer alan kitabesine göre, 610/1213 yılında Said Hacı Mecmeddin Necibzade Ebusaid İbrahim adına babası tarafından inşa edilmiştir. İlk yapıdan günümüze minaresi gelmiştir. Caminin kuzey doğusunda yer alan minare, camiye bir duvar ile bağlanmıştır. Kare kaide üstüne silindirik gövdeli olan minarede şerefe kısmı kirpi saçaklıdır. Petek ve külah kısmı yenilenmiştir. Minarede süsleme olarak ; kaidenin üstünde kirpi saçak bulunur ayrıca cephelerde ise yüzeysel nişler vardır. Bu nişlerden bazılarının içindeyse turkuaz sırlı çiniler ile sekiz kollu yıldız süslemesi bulunur. Minarenin kaide kısmı devşirme malzeme –tuğla ile örülü iken diğer kısımları tuğladandır (Çobanoğlu, 2012: 85).

Antalya Yivli Minare: Minare Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın hanedanlığı döneminde (1219-1236) onun tarafından inşa edilmiştir. Caminin doğu cephesinde yer alan minare, kare kaideli olan minarede, kaidenin köşeleri pahlanıp sekizgen küp kısmı elde edilmiş olup küpün üst kısmında her yüzde birer niş bulunur, Yivli olan minare gövdesi ve onun üstünde taş şerefe kısmı ve petek ve külahtan oluşur. Taştan inşa edilmiş olan kaidesinin üzerinde yer alan nişler içinde turkuaz ve lacivert çiniler ile çini mozaik tekniğinde süslemeler yapılmıştır. Burada çiniler ile “Allah “ , Muhammed “ yazılıdır (Anonim, 1983: 527). Tuğladan yapılmış olan küp kısmının her cephesinde yer alan nişler içinde eskiden çinili süslemeler var imiş, fakat günümüzde bu nişler sıvalıdır. Yivli gövde üzerinde sırlı tuğla-çini sıralaması görülmektedir. Çiniler bir kenarı 6 cm olan kare biçimindedir. (Ünal, 1974: 19). (Görsel 11, 12). 1972 yılında camide çıkan yangın sonucunda yapılan onarımda çini-

lerin bir kısmı yok olmuştur (Ünal, 1974: 16). Minare üzerinde turkuaz, lacivert, eflatun ve kahverengi çiniler kullanılarak süsleme yapılmıştır (Ünal, 1974:16).

Alanya Akşebe Mescidi Minaresi: Kale Camii'ne yakın yerde bulunan bu mescit, kitabesine göre 628/1230-1231 yılında Akşebe Sultan adına inşa edilmiştir (Anonim, 1983: 600). Yan yana iki mekândan oluşan yapının 3-4 m uzağında biraz yüksekte yer alan minarenin moloz taş ile örülen kaidesinin üstünde, tuğladan inşa edilen kalın gövde yer almaktadır. Gövde üstünde yer alan şerefenin bir kısmı ayakta olup daha üst kısımlar günümüze gelmemiştir. Minarede gövde üzerinde tuğlaların değişik dizilimleri ile oluşturulan süslemenin yanı sıra çini süslemeler görülmektedir (Görsel 13).

Malatya, Battalgazi, Hal Feth (Hötüm Dede) Minaresi: Minarenin bağlı bulunduğu cami yıkıldığından minare günümüzde tek başına bulunmaktadır. XIII. yüzyıla tarihlenen minarenin kaide kısmı kesme taş, sekizgen formlu pabuç ve silindirik gövdesi tuğladan inşa edilmiştir. Minare de pabuç üstünde ve şerefe altında turkuaz renkli sırlı çinili süsleme olduğu, günümüze gelen çini parçalarından anlaşılmaktadır (Tuncer, 2003: 474).

Van Ulu Camii Minaresi: 1970-1972 yılları arasında Van Ulu Camii'de kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışmalarından çıkan sonuçlara göre yapı ve minare, Karakoyunlulardan, Kara Yusuf Dönemi'ne (1389-1400) tarihlendirilmektedir (Aslanapa, 1973: 3). Kalın gövdeli minareden günümüze bir kısmı gelebilmiştir.

Bilecik Orhan Camii Minaresi: İlk inşası XIV. yüzyıl olan yapı, 1889 yılında tamir edilip iki minareli hâle getirilmiştir. Caminin ilk inşasından kalan minare, yapıdan 30 m kadar uzakta yer alır. Kaya üzerinde bulunan bu orijinal minarenin gövdesi taştan, şerefesi mukarnaslı, peteği ise tuğladan yapılmıştır (Aslanapa, 2004: 6). (Görsel 14).

Bilecik, Karacalar Camii Minaresi: Emirler Mahallesi'nde yer alan minarenin camisi günümüze ulaşamamıştır. Minarenin inşa tarihi belli değildir. Kaidesi kesme taş, gövdesi tuğladan inşa edilen minarenin şerefe altında yatay ve dikey tuğlaların kullanımı ile çıkıntılı bir kompozisyon oluşturulmuştur. Minare, tarz olarak Bilecik Orhan Camii minaresine benzemekte ve bu benzerlikten yola çıkılarak minare XIV. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Erken, 1977: 69).

Bursa, Demirtaş Camii Minaresi: Kaynaklara göre cami, 792/1389-1390 yılında I. Bayezid Dönemi'nin emirlerinden Kara Timurtaş tarafından inşa ettirilmiştir. Camiye, 1966 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onarım yapılmıştır (Anonim, 1983:44, 49). Kaidesi , kemerler ile birbirine bağlanan altı ayaktan oluşur Kaidenin alt kısmında şadırvan yer alır. Kaidenin

üst kısmı iki sıra tuğla kirpi saçaklıdır. Kaide üstündeki altıgen tipli kesme taştan inşa edilen küp kısmı da iki sıra tuğla kirpi saçak ile son bulur. Tuğla gövde silindirik tipte olup, tek şerefesinin altı kısmı mukarnaslıdır. Minare tuğla petek, kısa külâh ve alem ile son bulur.

Hasankeyf, Er- Rızk Camii Minaresi: Kitabelerine göre, 811/1409 yılında Eyyubi Meliki Süleyman bin Gazi tarafından Hacı Muhammed ve kardeşi Ömer'e inşa ettirilmiştir. Cami, 2019 yılında yeni yerine taşınmıştır. Bu aşamada, caminin kalan kısımları bütün olarak, minaresi ise taşları sökülüp numaralandırıldıktan sonra taşınarak yeni yerine inşa edilmiştir. Kesme taştan yapılmış olan minarede, gövde içindeki iki yönde merdivenler, şerefede birleşmektedir. Minare gövdesi kuşaklara ayrılmış ve her bir kuşak içinde süslemeler vardır. Şerefe altı mukarnaslıdır (Kılıcı, 1987: 160).

Bursa Veled-i Yaniç Mescidi Minaresi: Kale içinde yer alan cami, kapısının üstündeki kitabesine göre, 844 Safer / Temmuz 1440 yılında Yaniç oğlu, Hacı Hayruddin oğlu Mahmud Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir (Ayverdi, 1989: 347). Caminin karşı köşesindeki çeşmenin üstünde minare yer almaktadır. Dört ayak baldaken kaide üzerinde bulunan minare taştan yapılmıştır. Çesme üç sıra tuğla bir sıra kesme taş almaşık sırası ile inşa edilmiştir. Bunun üzerinde yer alan dört ayak şeklinde olan minarede ayaklar tuğladandır. İki sıra tuğla kirpi saçak ile minare sonlanmıştır. Örtü alaturka kiremitlidir (Görsel 16).

Bursa İsa Bey Fenari Camii Minaresi: XV. yüzyıl sonlarında İsa Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Minare yapının kuzeydoğusunda, avlu duvarı üzerinde yer alır (Anonim, 1983: 94). Kısa gövdeli olan minarede şerefe altındaki mukarnaslar hariç diğer yerler beyaz kireç harçla sıvalıdır. Şerefe altı mukarnasları tuğladandır.

Diyarbakır, Şeyh Mutahhar Camii Minaresi: Minaredeki kitabesine göre 906/1500-1501 yılında Akkoyunlu Sultanı Kasım tarafından inşa edilmiştir. Minare, 1960 yılında VGM tarafından onarılmıştır (Sözen, 1971: 55). Minarenin kaidesi, dört taş sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların yerden yüksekliği 66 cm'dir. Kaide üstünde yükselen gövde kare tiplidir. Gövde üstünde yer alan silindirik petek ve külâh sonrası alem vardır. Külâh kurşun kaplıdır. Gövde siyah-beyaz taşlardan yapılmıştır. Gövde silmeler ile bölümlere ayrılmıştır. Şerefesi balkon tipli olan minarenin gövdesi üzerinde bazı kısımlarda tuğla hatıllar bulunur (Görsel 18).

Diyarbakır Nebi Camii Minaresi: Yapı, Akkoyunlu Dönemi eseri olup banî ve mimari bilinmemektedir. Fakat minaresindeki kitabesine göre Diyarbakırlı Kasap Hacı Hüseyin tarafından 936 /1530 yılında inşa ettirilmiştir. 1955 yılında yıktırılan caminin, 1960 onarımında kalan kısımları onarılmış minare ise sökülerek yeni yerine inşa edilmiştir (Sözen,1971: 43,45). Kare planlı

minare, birer sıra siyah- beyaz taşlarla inşa edilmiştir. Taşların yükseklikleri 25 cm'dir. Gövde silmeler ile bölümlere ayrılmıştır. Minare kaidesinin giriş kapısı kemerlidir. Petek kısmı silindirik tiplidir ve kireç harcı sıvalıdır. Külâh kurşun kaplıdır (Görsel 19).

Kahramanmaraş Ulu Camii Minaresi: Dulkadiroğullarından Süleyman Bey'in hükümdarlığı döneminde (1442-1454) ilk inşasına başlanan yapının, kitabesine göre bugünkü hâliyle Alaüddevle Bozkurt Dönemi'nde 907/ 1501-1502 inşası tamamlanmıştır. Minare de bu döneme aittir (Gündoğdu, 2005: 778.) Minare, son cemaat yerinin önünde camiden yaklaşık 2 m kadar uzakta yer alır. Kesme taştan inşa edilmiş minarenin gövdesi iki bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Kaide ve pabuç kısmından sonra gövdenin alt bölümüne geçilir bu kısım silindiriktir. Gövdenin üst bölümü ise on iki kenarlı olarak devam etmektedir, gövdede bu iki kısım bir silme ile birbirinden ayrılmaktadır. Gövdenin üstünde yer alan şerefe kısmının altlığı mukarnaslıdır ve süslemelidir. Şerefe kısmı ise köşk biçimli olarak düzenlenmiş olup, gövdenin üst bölümünde olduğu gibi on iki kenarlıdır ve üst örtüsü ahşaptan saçak biçimlidir. Şerefe üstünde yer alan petek kısmından sonra minarenin en üst noktası olan külâha geçiş kısmında yine saçak kullanılmıştır. Minarenin kaide ve gövdesinin silindirik olan alt kısmı ilk inşa döneminden olup, on iki kesitli üst kısmı ve daha yukarı kısımları 1264/1848 yılında yenilenmiştir (Gündoğdu, 2003: 779).

Malatya, Battalgazi, Ak Minare: Ak Minare Camii, 980/1572 yılında kesme taştan inşa edilmiştir. Kuzeydoğuda yer alan minaresi de cami gibi kesme taştan inşa edilmiştir. Kare kaide üzerine sekizgen küp kısmı vardır ve burada sekiz köşenin her yüzünde sağır kemerler bulunmaktadır, gövdesi silindirik olan minare şerefe, petek ve külâh ile son bulur (Tuncel, 2003: 475).

Erzurum, Murat Paşa Camii Minaresi: Murat Paşa Mahallesi'nde yer alan cami, kitabesine göre, II. Selim Dönemi'nde Kuyucu Murad Paşa tarafından 981/1573-1574'te inşa ettirilmiştir (Ünal, 1974: 55). Minare, Ahmediye Medresesi önünde yer alan mescitle birlikte inşa edilmiş fakat deprem sonrasında yıkılınca yeniden inşa edilmiştir (Aydın, 2014: 154). Minare günümüzde caminin kuzey cephesinde avlu içinde yer alır. Tamamen kesme taştan yapılmış olan minare çokgen kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli, süsleme kompozisyonuna sahip petek, sivri külâh ve alemden oluşur. Petek kısmında iki renkli taş ile yapılan süsleme, sade olan minareye hareketlilik katmıştır.

Antalya , Finike Hasköy Camii Minaresi : İnşa tarihi belli olmayan cami mimari tarzına göre XVI-XVII yüzyıllara tarihlenmektedir. Minaresinin de aynı döneme ait olduğu düşünülmektedir (Anonim, 1983: 640). Minare mescidin kuzey cephesinde camiden 4 m uzaklıkta yer alır. Kesme taştan inşa edilmiş olan minare, sekizgen kaide üstüne silindirik tuğla gövdelidir. Şerefeden

sonrası da tuğladandır. Şerefe altında beyaz renkli taş bilezik ve kirpi saçaklar bulunur (Anonim, 1983: 642).

Balıkesir Edincik Semiz İlyas Camii Minaresi: Künbed Mahallesi'nde yer alan yapı kitabesine göre Ayine Hatun tarafından 1083/1672-1673 yılında de inşa edilmiştir. Minaresinin kaidesi kesme taştan, küp kısmı geniş, gövdesi tuğladandır. Şerefe altı dört sıra tuğla kirpi saçaklı, petek ve üstü yıkıktır (Erken, 1977: 37).

Isparta, Uluborlu Sallanan Minare: Geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen yapı yıkılmış, günümüzde sadece minaresi yer almaktadır. Minarenin, kare kaidesi devşirme taşlardan inşa edilmiştir. Silindirik gövdeli minare tek şerefeli ve sivri külahlıdır. Minare gövdesi üzerinde üç tane aydınlatma açıklığı bulunmaktadır (Atasever- Bilgin, 2019: 250). Minarenin gövdesi üzerinde aydınlatma açıklıklarının olması Anadolu dışı minareleri ile benzer özelliktedir.

Aksaray, Karkın Köyü Camii Minaresi: Kitabesine göre 1310/1893 te inşa edilmiştir. Caminin kuzeybatısında yer alan minare, çokgen kaideli olan minare, silindirik gövdelidir. Tek şerefeli olan minare konik külahlıdır. Camiye sonradan ilave edilmiştir (Erdal, 2014: 141).

Bitlis Gökmeydan Camii Minaresi: Cami 1216 da Anadolu Selçuklu Dönemi'nde inşa edilmiştir. (Bingöl, 2007; 316) Camiden üç metre kadar uzaktadır. Minaresi kitabesine göre 1340/1924 yılında yapılmıştır. (Erken, 1977: 158). Kesme taştan inşa edilmiş olan yapının gövdesi kuşaklar hâlinde düzenlenmiş olup kuşak arasında damla motifi bulunur

Aksaray Ulu Camii Minaresi: Aksaray Müzesi'nde bulunan kitabesine göre bu cami, Karamanoğlu Mehmed Bey Dönemi'nde 811/1408'de inşa edilmiştir. Mimarının adı Firuz'dur. Yapının 1925 yılı onarımında minaresi yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca yapı 1980 yılında da onarım görmüştür (Kurtbil, 2012: 83). Minare, caminin güneydoğusunda yer almaktadır. Kaide ve küp ve gövde kısmı çokgendir. İki şerefeli olan minare, konik külahlıdır ve kesme taştan yapılmıştır (Erdal, 2014: 33).

Kırşehir, Mucur, Eski Minareli Camii Minaresi: 1733 yılında inşa edilen cami, sonraları önemli ölçüde tamirat ve tadilat geçirmiştir. Minare 1900 yılında eklenmiş günümüze orijinal olarak gelmiştir. Minare, yapının kuzeydoğu köşesinde yer alır (Tay, 2017: 702). Kesme taş-tuğla almaşık olarak örülen kare kaide, kaidenin köşelerinin pahlanması ile meydana getirilen küp kısmı bunun üstüne silindirik gövdeden, tek şerefeden, petek ve külaktan oluşur. Külah kurşun kaplıdır. Şerefe altı mukarnalıdır. Kaide dışındaki diğer bölümler tuğladan inşa edilmiştir.

Aksaray, Karacaören Camii Minaresi: Cami, kitabesine göre, 1328/1910 yılında inşa edilmiştir ve minare de aynı tarihlidir. Minare, kare kaide, ve kaidenin köşelerinin pahlanması ile oluşturulan

küp, çokgen gövde, tek şerefe, petek ve külahtan oluşur (Erdal, 2014: 178).

Isparta Ulu Camii Minaresi: 1429 yılında inşa edilen cami 1899 yılında yıktırılınca, yerine 1902 yılında bir cami inşa edilmiştir. 1914 yılında inşa edilen cami yıktırılınca 1922 yılında yerine yeniden bir cami yapılmıştır. Günümüze 1922 yılında inşa edilen cami gelmiştir ve minare Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1931 yılında yenilenmiştir (Yıldırım, 2012: 104). Kesme taş minare, caminin kuzeydoğu köşesinde yer alır. Sekizgen kaideli, onaltıgen gövdeli olan minare tek şerefelidir ve şerefe altında mukarnaslı süsleme vardır. Petek ve sivri külahla sonlandırılan minarenin külahı kurşun kaplıdır.

Aksaray, Eski Ulu Camii Minaresi: Yapının ilk inşa edildiği döneme ait minaresi hakkında bilgi yoktur. Hâlihazırdaki minaresi, kitabesine göre 1383/1963 yılında Kemalpaşalı Mehmet Yüzüak tarafından inşa edilmiştir. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minare, kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Deniz, 1988: 23).

Aksaray, Eski Ulu Camii Minaresi: Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre, 1147/1734 yılında Hacı İbrahim ve Hacı Mustafa tarafından inşa ettirilmiştir (Erdal, 2014: 78). Yapının ilk inşa edildiği döneme ait minaresi hakkında bilgi yok, hâlihazırdaki minaresi, kitabesine göre 1383/1963 yılında Kemalpaşalı Mehmet Yüzüak tarafından inşa edilmiştir. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan bu minare, kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Deniz, 1988: 23). Kare kaide üzerine silindirik gövdeli olan minare iki şerefelidir, şerefe altında dört sıra mukarnaslar bulunur. Petek ve kon külah ile minare son bulur (Erdal, 2014: 87),

Bergama Ulu Camii Minaresi: Cami, 801/1398-99 da I. Bayezid tarafından inşa ettirilmiştir. 1905 yılında cami onarım görmüş bu onarım zamanında minare oldukça harap bir vaziyetteymiş. 1970-1971 yıllarında minare yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Caminin kuzeybatısında yer alan minare, kare kaide üstü çokgen gövdelidir. Şerefe altı mukarnas dizili olan minare, konik külahlıdır. Minare kesme taştan inşa edilmiştir (Kurtbil, 2012: 85-86).

Aksaray, Eşmekaya, Ulu Camii Minaresi: Yapının inşa tarihi bilinmemekle birlikte minare, 2002 yılında eklenmiştir (Erdal, 2014: 88). Bekir Deniz'in Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi, S. IV' de yayınlanan makalesinde bu caminin inşa edildiği dönemde minaresinin olup olmadığı hakkında bilgi bulunmadığı ifade edilmektedir (Deniz, 1988: 419). Dolayısıyla 2002'de inşa edilmiş olan minarenin, 2002'den önce inşa edilip yıkılan bir minaresi yok ise bu minarenin yapının ilk minaresi olduğu kabul edilebilir. Kare kaide, kaidenin köşeleri pahlanarak oluşturulmuş pabuç kısmı, çokgen gövdeli, tek şerefeli olan minare petek, külah ve alem ile son bulmaktadır (Erdal, 2014 : 88). Minaresi kesme taştan yapılmıştır. Gövde ve daha üstünde yer alan beyaz taşlar ile renk almaşığı yapılmıştır. Şerefe altı mukarnaslıdır

Silvan Ulu Camii Minaresi: Cami 574-572/1152-1157 tarihinde Artuklu Emiri Necmeddin Alpi bin Timurtaş tarafından inşa ettirilmiş ve Eyyübiler Dönemi'nde de onarım görmüştür. Yapının minaresi ise 2012 öncesinde yakın zamanda eklenmiştir (Denknbant, 2012:114). Minare yapının kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Kare gövdeli olan minare, şerefeden sonra silindiriktir. Gövde silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Petekten sonra külah ve alem ile minare sonlanmaktadır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Konum olarak genelde cami, özelde harimden ayrı olarak inşa edilmiş minarelerin ele alındığı bu çalışmada, Anadolu dışı ve Anadolu'daki minareler ele alınmaya çalışılmıştır. Makalede ele alınan minareler mimari özellikleri ve inşa edildikleri tarihlere göre seçilmiştir. Çalışma konumuzu oluşturan ayrı minarelerden bazıları günümüze camileri olmadan, tek başına gelmişlerdir. Bu minarelerin bağlı buldukları camiler zamanla yıkılmıştır. Afganistan Jam Minare (Gurlular Dönemi), ?, Çarkurgan Minaresi ? Musul Ulu Camii Minaresi (1171-72), Erbil Ulu Camii Minaresi (1190), Irak Ane Minaresi (Zengi Dönemi ?), Delhi Kutup Minar , ?, Türkmenistan Dehistsn Kuzey Minare (XII. yy), Köhne Ürgenç Kutluğ Timur Minaresi (XIV.yy), Bakü Cuma Camii Minaresi (XV. yy), Malatya Hötüm Dede Minaresi (1573), Isparta Uluborlu Sallanan Minare (Geç Osmanlı Dönemi), Bilecik Karalar Camii Minaresi Sivrihisar Kılıç Mescidi Minaresi, Antalya Elmalı İsimsiz Minare, Denizli , Çal Kayıpazarı Cami Minaresi (XVIII yy), Denizli Emirhisar Cuma Camii Minaresi, Denizli Işıklı Yalnız Minare (1093/1682) örnek olarak verilebilir

Bazı minareler, caminin hariminden ayrı ama avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Bitlis Ulu Camii, Mardin Ulu Camii ve Cizre Ulu Camii minareleri buna örnek olarak verilebilir

Bazı minarelerde ise minare ile cami arasında bir duvarla bağlantı vardır. Onun üstü ile cami arasındaki mesafe uzaktır. Fustat (Kahire), Tolunoğlu Camii Minaresi ve Diyarbakır Safa Camii minaresi buna örnek olarak verilebilir. Minareler ile cami arasında inşa tarihi arasında farklılıklar olabildiği durumlar da vardır. Çünkü cami ile aynı tarihte inşa edilmiş bazı minareler yıkılmış daha sonraki tarihlerde yenilenmiştir.

Anadolu dışındaki minareler tip olarak genelde kare ya da çokgen, yüksek kaide, yukarı çıkıldıkça daralan silindirik gövde, ince petek ve küçük külahtan oluşur. Giriş kapıları yüksekte ve gövde üzerinde küçük mazgal pencereler yer alır. Bu minareler, dinî işlevinin yanı sıra askerî işleve de sahip olup gözetleme kulesi olarak da kullanılmışlardır. Damgan, Tarihane Camii, Samarra Ulu Camii, Caferiye Ebu Dülef Camii, Bakü Cuma Camii, Dehistan Cuma Camii minarelerinin yanında camileri ya da cami kalıntıları bulunmaktadır. Kutup Minar, Jam Minare, Erbil Ulu Camii Minaresi, Çar Kurgan Minaresi ve Dehistan

Kuzey Camii minaresi ise tek başına günümüze gelmiş, bağlı buldukları cami günümüze gelmemiştir. Abbasiler Dönemi'ne tarihlenen Samarra Ulu Camii ve Caferiye Ebu Dülef Camii minareleri “sarmal, spiral, melviye” tipi olarak adlandırılmıştır.

Anadolu'da bağımsız camiden ayrı minare sayısı fazladır. Bu minarelerin bir kısmı inşa edildiği dönemde camiden uzakta inşa edilmiş iken bir kısmı ise daha sonraki dönemlerde yapılan yenilemelerde camiden uzakta olarak inşa edilmiştir. Bazı minareler ise harimden uzakta fakat caminin diğer unsurları ile bağlantılı olarak konumlanmıştır. Minarelerine bakıldığında camilerin kuzey, kuzeydoğu gibi yönlerde yer alır. Cizre Ulu Camii, Siirt Ulu Camii ve Kahramanmaraş Ulu Camii minareleri kuzey cephede yer alan örneklerdir. Siirt ve Kahramanmaraş Ulu Camilerinin minareleri avlu içinde bağımsız olarak dururken , Cizre Ulu Camii minaresi ise bir duvar üzerinde yer alır. Mardin Ulu Camii minaresi ise avlu duvarı üzerindedir. Harime bitişik olmayan caminin avlusu içinde ya da caminin avlusu dışında ama yakınında olan minarelere örnek olarak ise; Hasankeyf Er- Rızk Camii minaresi, Bursa Demirtaş Camii minaresi, Bursa Veled-i Yaniç Camii minaresi, Alanya Akşebe Mescidi minaresi ve Aksaray Yavuz Sultan Selim Camii minaresi gösterilebilir. Bazı minareler, baldaken kaidesi ile dikkat çeker. Diyarbakır Şeyh Matar Camii minaresi, Bursa Demirtaş Camii minaresi, Bursa Veled-i Yaniç Camii minaresi örnek olarak verilebilir. Bazı minarelerin ise camisi yıkılmış günümüze tek başına gelmişlerdir. Bunlara, İnegöl Hasanpaşa minaresi, Isparta Uluborlu Sallanan minaresi, Eskişehir Sivrihisar ve Kılıç Mescidi minaresi (Görsel 20) örnek olarak verilebilir.

XX. yüzyıldan günümüze kadar geçen süre içinde yapıdan ayrı minare yapma geleneği devam etmiştir. Özellikle ilçe ve köylerde inşa edilen camilerin minareleri yapıdan ayrı olarak inşa edilmektedir. XX yüzyılda, eski minarelerin yerine yenilerinin inşa edildiği camiler vardır. Minaresi eskiden yıkılmış olan camilere minare ekleme uygulaması da vardır. Aksaray , Taşpınar kasabasında yer alan Yavuz Selim Camii'nin minaresi 1954 yılında camiye ilave edilmiştir

Gövde biçimlerine göre bu minareler sınıflandırılabilir. “Malviya” tipi olarak adlandırılan, kare bir kaide üstünde yukarıya doğru gidildikçe incelen gövdeleri ile karakteristik olan bu minareler: Samarra Ulu Cami minaresi, (848-852), Ebu Dülef Camii minaresi (861) ve Fustat Tolunoğlu Camii minareleridir (879) (Uysal, 1990: 50). Köşeli gövdeli minarelere örnek olarak, Diyarbakır Şeyh Matar Camii minaresi, Diyarbakır Nebi Camii minaresi verilebilir. Yivli Gövdeli minarelere örnek olarak, Karahanlı Dönemi'ne tarihlenen Çarkurgan minaresi, Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubat tarafından inşa etti-

rilen Antalya Yivli Minare örnek olarak verilebilir. Silindirik gövdeli minarelere Anadolu’da çok sık rastlanır. Bu minarelerin kaideleri kare ya da çokgen olarak düzenlenmiştir. .

Malzeme açısından bakıldığında minarelerin taş- tuğla kullanılarak inşa edilmiş oldukları görülmektedir. Tüm Bölümleri taştan inşa edilen minareler: Fustat (Kahire)Tolunoğlu Camii minaresi (879), Irak Ane minaresi (1193), Delhi Kutup Minar. (1199- bu minarede mermer kullanımı da vardır), Şanlıurfa Ulu Cami minaresi, Mardin Ulu Cami minaresi (1176), Bitlis Ulu Cami minaresi (XII. yy), Hasankeyf Er Rızk Camisi minaresi(1409), Bursa Veled-i Yaniç Camii minaresi (1440), Diyarbakır Şeyh Matar minaresi (1500-01), Kahramanmaraş Ulu Camii minaresi , Diyarbakır Nebi Camii minaresi (1530), Malatya Battalgazi Ak Minare (1572), Erzurum Murat Paşa Camii minaresi (1573-74), Bitlis Gökmeydan Camii minaresi (1924), Aksaray Ulu Camii minaresi (1925), Eski Ulu Camii minaresi, (1963), Bergama Ulu Camii minaresi (1970-71), Silvan Ulu Camii minaresi (2012 öncesi)

Tuğla ile inşa edilmiş minareler: Samarra Ulu Camii minaresi (842-852), Ebu Dülef Camii minaresi (861) Afganistan Jam minare (Gurlu Dönemi), Buhara Kalan Minare (1127), Musul Ulu Camii (1171-72), Türkmenistan Dehistan Kuzey Minare (XII. yy), Siirt Ulu Camii minaresi (1129), Alanya Akşebe Camii minaresi (XIII. yy).

Taş- Tuğla : Bu minarelerde kaide kısımları taş inşa edilmiş iken gövde ve diğer bölümler ise tuğla ile inşa edilmiştir. Harran Ulu Camii minaresi (VII. yy), Erzurum Kale Mescidi minaresi (1121-32), Antalya Yivli Minare (1219-36- I. Alaeddin Keykubad Dönemi), Alanya Akşebe Mescidi minaresi (XIII. yy), Malatya Battalgazi Hal Feth minaresi, Bilecik Orhan Camii minaresi (XIV.yy , Orhan Bey Dönemi), Bilecik Karalar Camii minaresi (..), Balıkesir Semiz Ali Camii minaresi, Isparta Uluborlu Sallanan Minare (Geç Osmanlı Dönemi), Kırşehir Mucur, Eski Minareli Camii minaresi (1900),

Süsleme açısından bakıldığında Siirt Ulu Camii minaresi ayrı bir yere sahiptir. Kaide ve gövdesi üzerinde yer alan sırlı/sırsız tuğla ve çinili süslemeler, kuşaklar ve bordürler içinde yer almaktadır. Baklava dilimleri, çarkıfelek, yıldız ve madalyonlardan oluşan süslemelere tuğla parçaları ile yazılmış Hz. Muhammed ve dört halifenin isimleri eşlik etmektedir. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Dönemi’ne tarihlenen Antalya Yivli Minare, kaide, küp ve yivli gövdesindeki süslemeler ile güzel bir örnektir. Kesme taştan yapılmış minarelerden Mardin Ulu Camii ve Bitlis Gökmeydan Camii minarelerinin gövdeleri kuşaklara ayrılmış olup kuşaklar içinde damla motifli süslemeler bulunur. Mardin Ulu Camii minaresinin dilimli külahı caminin dilimli kubbesi ile bütünlük arz eder.

Diyarbakır Nebi Camii ve Hasankeyf Er Rızık Camii özel durum arz etmektedir. Minareleri, aynı malzemeleri kullanılarak daha sonraki tarihlerde önceki yerlerinde yeniden inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Altun, Ara (2006); *Mardin Ulu Camii ve Çifte Minareler Üzerine Bir Not*, Vakıflar Dergisi, S. IX. (Tıpkı Basım), s. 191-200, Ankara.
- Aslanapa Oktay-Altun, Ara (2006); *Anadolu Dışı Kökenler, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, C. 2, s. 75-79. Ankara.
- Anonim (1983); *Türkiye 'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C.III, VGM Yayınları, Ankara.
- Atasever, Olcay (2019); *Antik Dönemden Günümüze Isparta'nın Kültürel Mirası*, SDÜ Yayınları, Mayıs. Isparta.
- Aslanapa, Oktay (1973); *Kazısı Tamamlandıktan Sonra Van Ulu Camii*, Sanat Tarihi Yıllığı, S. 5, s. 1-25, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay (2004); *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aydın, Barış (2014); *Osmanlı Dönemi Erzurum Murat Paşa Camii*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, S. 7, Aralık. s. 152- 160.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1989); *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, (806-855/ 1403-1451), C. II, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989. 2. bs. İstanbul.
- Beksaç, Engin (2002); *Kutup Minar*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 26, Ankara. s. 499-500, İstanbul.
- Bingöl, Zekeriya (2007); *Anadolu'da İnanç Turizmi*, Detay Yayıncılık. Ankara.
- Chmelniczkij, S. (2007); *Mimari, İslam Sanatı ve Mimarisi*, Literatür Yayınları, s. 354- 361, İstanbul.
- Çağlıtütüncügil, Ersel (2017); *Bakü Cuma Camii*, Caihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S.III/2, Aralık, s. 27-64, İzmir.
- Çeşmeli, İbrahim. (2007); *Orta Asya Camilerinde Tipoloji (7-13. yüzyıllar)*, Sanat Dünyamız, S. 103, YKY, s. 314- 333, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa (2012); *Akşehir Ulu Cami*, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 42, s. 84-85, Ankara.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa (2012); *Zengiler Mimari*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 44, s. 272-274, Ankara.
- Deniz, Bekir (1988); *Aksaray'da (Niğde), Ahşap Sütunlu İki Köy Camii*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi, C. IV. s. 19-56, İzmir.
- Erdal, Zekai (2014); *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi ABD, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, C.I. Van.
- Erke, Sabih (1977); *Türkiye 'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C.II. V.G.M Yayınları. Ankara .
- Eraşar, Osman - Karpuz, Haşim vd. (2013); *Büyük Selçuklu Mirası*, Mimari, C.III, Selçuklu Belediyesi Yayınları. Konya .
- Grabar, Oleg (1998); *İslam Sanatının Oluşumu*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Güler, Mustafa (2017); *Urfa Ulu Camii*, İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa, C.II, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No: 2, s. 198-226, Şanlıurfa.
- Gündoğdu, Hamza (2005); *Dulkadirli Cami Minareleri*, I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildiri Kitabı, 6-8 Mayıs 2004, s. 775-785, Kahramanmaraş.

Halimov,Nazar (2018); *Ürgenç'deki Eski Kültürel Abideler ve Restorasyonu*, s.105-108,<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1012/Halimov.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 03-10, 2020)

Kılıcı , Ali (1987); *Hasankeyf Vakıf Eserleri*, Vakıf Haftası Dergisi, s. 159-188, Ankara.

Kındıgılı, Muhammed Lütfi (2018); *Orta Asya'dan Anadolu'ya Bir Miras, Erzurum İç Kale Minaresi*, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 62, Mayıs, s. 251-282, Erzurum.

Kurtbil, Zeynep Hatice; *Bergama Ulu Cami*, MEB. İslam Ansiklopedisi, C. 42, s. 85-86 İstanbul.

Kurtbil, Zeynep Hatice; *Aksaray Ulu Cami*, MEB İslam Ansiklopedisi, C. 42, s. 83-84. İstanbul.

Macchi, G. (2005); *Saving Minarets at RiskAfghanistan, Structural Analysis of Historical Constructions- Modena i Lourenco& Roca*, s. 1375- 1382, London.

Mustafa, F. A.- Zihman, K. İ. (2019); *A Typological Study of the Historical Mosques in Erbil City*, Sulaimani Journal for Engineering Sciences, Vol: 6, No: 3, s. 11- 28.

Orman, İsmail (2012); *Harran Ulu Cami*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 42, TDV Yayınları, s. 103), Ankara.

Öztürk, Ş.- Kılavuz, B.- Nuri, K. Ü. Can (2007); *Siirt Ulu Cami Minaresi*, Vakıflar Dergisi, S.XXX, s. 385-406, Ankara.

Parlak, Sevgi Kunt- Halil İbrahim Kocadağı-M. Argun (2013); *Siirt Ulu Camii ve 2008 Yılı Restorasyonu*, EFD, C. 30, S.1, Haziran, s. 167-198, Ankara.

Ramazanoğlu, Gözde (2001); *Kalan Camii*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24, s. 222-223, Ankara.

Sayan, Yüksel (2012); *Türkmenistan Mimari*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 41, s. 605-607, Ankara.

Sözen, Metin (1971); *Diyarbakır'da Türk Mimari*, İstanbul.

Tay, Lokman (2017); *Kırşehir, Mucur Camileri*, SDÜ ART-E (Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, C.10, S. 20, Süleyman Demire Üniversitesi Yayınları, s. 691-729, Isparta.

Thomas D. Pastoriİ- G. Cucco, İ. (2005); *The Minaret of Jam Archaeological Project*, Antiquity , Vol: 9, No: 303, March , s. 1-7.

Tuncel, Metin (2003); *Hal Feth (Hötüm Dede) Minaresi*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 27, s. 474-477, Ankara,.

Tuncel ,Metin (2003); *Ak Minare Camii*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 27, Ankara, s. 475.

Tuncer, Orhan (1981); *Cizre Ulu Camii ve Medresesi*, Yıllık Araştırmalar Dergisi, C.III, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 95-137, Ankara.

Ülgen, Ali. Sami (1962); *Siirt Ulu Camii*, Vakıflar Dergisi, S.V, s. 153-156, Ankara.

Ünal, İ. (1974); *Antalya Bölgesindeki Çinili Eserler*, Türk Etnografya Dergisi, S. XIV. s. 15-55. Ankara.

Unal, Rahmi Hüseyin (1974); *Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir Değerlendirme*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi, S. 6, (Ayrı Baskı), s. 49-142, Erzurum.

Uysal, Ali Osman (1990); *Anadolu Selçuklulardan Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi, DTCTF Dergisi, C.33, S.1-2 , s. 505- 533, Ankara.

Yetkin, Şerare, (1988); *Abbasiler*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. I, s. 49-56, Ankara.

Yıldırım, İbrahim (2012), *Isparta Ulu Cami*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 42, s. 104-105, Ankara.

Dr. Öğr. Üyesi EBRU ELPE

GÖRSELLER

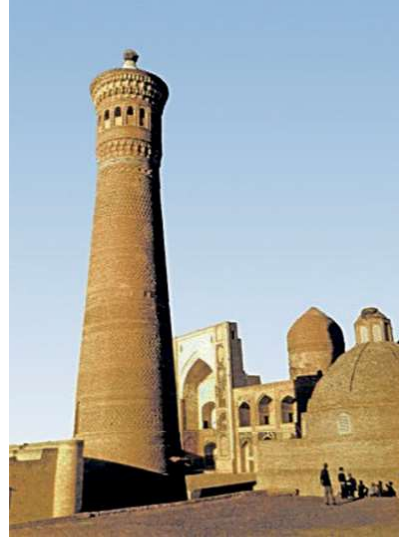

Görsel 1: Samarra Ulu Cami Minaresi.
<https://www.islamdusunceatfasi.org/detail/event183>

210

Görsel 2: Çarkurgan Minaresi. Eravşar,
vd, s. 84

Görsel 3: Buhara , Kalan Minare. Ra-
mazanoğlu, 2001:222

Görsel 4. Musul Ulu Camii Minaresi
(Çobanoğlu, 2013;s. 273).

Görsel 5: Erzurum Kale Mescidi Minaresi.
(Foto, Ebru ELPE)

Görsel 6: Siirt Ulu Camii Minaresi.
(Foto Ebru ELPE)

Görsel 7: Cizre Ulu Camii Minaresinin
Eski Bir Fotoğrafi. Tuncer, 1981: s. 116,
foto 21)

Görsel 8: Cizre Ulu Camii Minaresi Günümtüzdeki Durumu. (Foto Ebru ELPE).

Görsel 9: Mardin Ulu Camii ve minaresinin 1910lardaki görünümü.

Görsel 10: Mardin Ulu Camii Minaresi. (Foto Ebru ELPE)

Görsel 11: Antalya Yivli Minare Genel Görünüm. (Foto Ebru ELPE)

Görsel 12: Yivli Minare, Kaide, Küp ve Gövdenin Alt Kısmı.(Foto Ebru ELPE).

Görsel 13: Alanya Akşebe Mescidi Mi- naresi . (Foto Ebru ELPE).

Görsel 14. Bilecik, Orhan Camii , Asıl Mi- naresi . Aslanapa,,2004 :7)

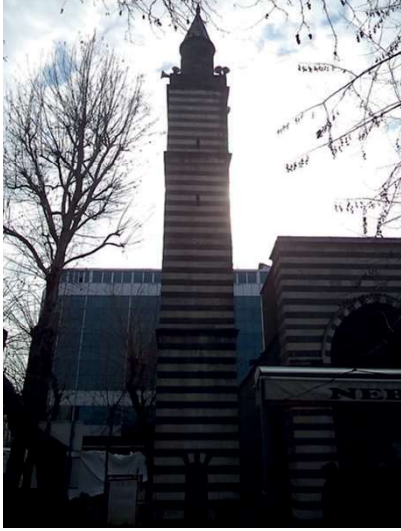
Görsel 15: Bursa Veled-i Yaniç Mina- resı (Erişim Tarihi: 01—09-2020)

Görsel 16: Diyarbakır Şeyh Mutahhar Camii Minaresi (Foto Ebru ELPE).

Görsel 17: Şeyh Mutahhar Camii Minare, Dört Ayak Şeklindeki Kaidesi. (Foto Ebru ELPE).

Görsel 18: Diyarbalır Nebi Camii Minaresi. (Foto Ebru ELPE).

Görsel 19: Eskişehir, Sivrihisar, Kılıç Mes-cidi Minaresi (Foto Ebru ELPE).